

**Förstärkt sista
förskoleår
Augusti 2024**

start.stockholm

Rapport Förstärkt förskola
Augusti 2024

Dnr: FÖF 2024/269

Sammanfattning

Förskolenämnden har, i kommunfullmäktiges budget för år 2024, fått i uppdrag att i samarbete med utbildningsnämnden och stadsdelsnämnderna utreda inrättandet av förstärkt skolförberedande förskoleverksamhet. Verksamheten ska riktat till barn i ytterstaden under barnets sista förskoleår, i syfte att stärka det kompensatoriska uppdraget med fokus på språk och kunskapsutveckling.

Utifrån uppdraget har utredningen utgått från följande områden:

- Förskolans skolförberedande uppdrag
- Förskolans kompensatoriska roll
- Språk- och kunskapsutveckling
- Övergångar mellan förskola och skola

Inom ramen för dessa punkter har även medarbetares kompetens beaktas.

I utredningen har ett urval av forsknings- och kunskapsöversikter, tidigare rapporter och facklitteratur av relevans för uppdraget gått igenom. Samverkan i uppdraget har skett genom en workshop med verksamhetskontrollers och strateger, en referensgrupp samt möten med utbildningsförvaltningen. En enkät om verksamheten det sista förskoleåret har skickats ut till skolchefer för spridning till samtliga rektorer för kommunal förskola i Stockholms stad (se bilaga).

Stockholms stads riktlinjer för övergångar mellan förskola och skola är inte fullt ut implementerade i alla stadsdelar. Det finns utmaningar i att samverkan i flera av stadsdelsnämndsområdena bör ske mellan många förskolor och skolor då barnen från en och samma förskola kan börja i många olika skolor.

Utredningen bekräftar förskolan som en viktig arena för kompensatoriska insatser. Deltagande i en förskola av hög kvalitet har visat sig ha avgörande betydelse för skolframgångar senare i livet. Möjligheten att redan i förskolan få utveckla ett rikt språk, som fungerar i många olika sammanhang och för skilda syften, har betydelse för hur väl de kan tillägna sig skolans undervisning.

Litteratur är en viktig källa för att få möta nya ord och begrepp samt en mer avancerad grammatik. Skillnader i elevers läsengagemang, läsförståelse och läsförmåga ökar. Barns

tillgång till högläsning i hemmen varierar. Det finns därför goda incitament för att förstärka förskolans undervisning genom att utveckla arbetet med högläsning.

Modellen *Högläsning med mer dialog* kan bidra till utveckling inom det för uppdraget undersökta områdena. Detta genom att förskolans utbildning och undervisning förstärks och utvecklas samt att medarbetarna får möjlighet att utveckla sin kompetens. Metoden verkar kompensatoriskt då det finns skillnader i barns exponering för läsning och högläsning. Förskolans skolförberedande uppdrag kan också stärkas när barnen genom högläsningen utvecklar sin berättarförmåga och sitt ordförråd.

Utifrån utredningen rekommenderas följande:

- Att arbetet med att implementera stadens riktlinjer för övergångar mellan förskola och skola fortsätter.
- Att den evidensbaserad metoden *Högläsning med mer dialog* prövas i två av stadens stadsdelsnämndsområden som en förstärkning av förskolans undervisning.

Innehåll

Sammanfattning	3
Inledning	7
Syfte och genomförande	7
<i>Samverkan</i>	8
Förskolans roll i samhället	9
Kompensatoriskt uppdrag.....	9
Fade out effects	10
Historik överblick	10
Sammanfattning	11
Nordisk utblick	11
<i>Danmark</i> 12	
<i>Finland</i> 12	
<i>Norge</i> 13	
<i>Sammanfattning</i>	14
Forskningsöversikt	14
Ökade skillnader mellan elever	14
Forskning om språkutveckling	16
Hög kvalitet i förskola	18
Sammanfattning	19
Högläsning.....	19
<i>Högläsning med mer dialog</i>	20
Sammanfattning	21
Förskolans skolförberedande uppdrag	22
Förskolans sista år	22
<i>Enkäten, referensgruppen och workshop</i>	23
Övergången mellan förskola och skola	24
Sammanfattning	25
Medarbetares kompetens	26
Kompetenshöjande insatser	27
<i>Språkfrämjande kompetensutveckling för medarbetare i förskolan</i>	28
Sammanfattning	28
Slutsatser	29

Medarbetares kompetens	29
Förskolans utbildning och undervisning	30
Samverkan i övergången mellan förskola och skola	30
Rekommendationer	31
Följeforskning	32
<i>Centrala delar i följeforskning</i>	<i>32</i>
Kostnader utifrån föreslagna rekommendationer	33
Referenser	34

Inledning

Som en del i att stärka förskolornas kompensatoriska och skolförberedande uppdrag har förskolenämnden, i kommunfullmäktiges budget för år 2024, fått i uppdrag att i samarbete med utbildningsnämnden och stadsdelsnämnderna utreda inrättandet av förstärkt skolförberedande förskoleverksamhet riktat till barn i ytterstaden under barnets sista förskoleår, i syfte att stärka det kompensatoriska uppdraget med fokus på språk och kunskapsutveckling.

- Utredningen syftar till att hitta vägar till att stärka förskolans kompensatoriska uppdrag med fokus på språk och kunskapsutveckling för goda möjligheter till skolframgång.
- Utredningen ska utmynna i ett förslag på modell för hur en sådan pilotverksamhet kan se ut, där samverkan mellan förskola och skola ska ingå.

Utifrån uppdraget har utredningen utgått från följande områden:

- Förskolans skolförberedande uppdrag
- Förskolans kompensatoriska roll
- Språk- och kunskapsutveckling
- Övergångar mellan förskola och skola

Inom ramen för dessa punkter har även medarbetares kompetens beaktas.

Syfte och genomförande

Syftet med denna utredning är, som nämns ovan, att presentera ett förslag på en pilot för att förstärka undervisningen, med fokus på barns språk- och kunskapsutveckling, under förskolans sista år. Utredningen blir således en förstudie till det pilotprojektet inom vilket en modell ska prövas i ett område med socioekonomiska utmaningar under kommande budgetår. Utifrån givet budgetuppdrag behöver den föreslagna modellen också kunna möjliggöra följeforskning, för att en gedigen utvärdering av projektet ska bli möjlig. För att det ska bli möjligt att dra slutsatser av resultatet från piloten måste avgränsningar göras. Om flera

insatser görs samtidigt blir det svårt att dra slutsatservad i pilotprojektet som var avgörande för resultatet. Denna kunskap är i sin tur avgörande för möjligheten att skala upp och pröva samma insats i flera stadsdelar om resultaten visar sig vara positiva för barns utveckling och lärande.

Samverkan

Förskolenämnden har i framtagnandet av förslaget till pilot samverkat med utbildningsnämnden och stadsdelsnämnderna genom:

- Workshop med verksamhetskontrollers och strateger under strategforum
- Referensgrupp
- Möte med representant från utbildningsförvaltningen
- Enkät till samtliga rektorer för kommunal förskola i Stockholms stad.

De frågor som har lyfts i samverkan med stadsdelsnämnderna och utbildningsförvaltningens representanter, har formulerats utifrån den omvärldsbevakning som gjorts till utredningen.

Omvärldsbevakningen innefattar en genomgång av forsknings- och kunskapsöversikter, tidigare rapporter och facklitteratur av relevans för uppdraget. I omvärldsbevakningen ingår också en utblick i våra nordiska grannländers olika sätt att organisera för förstärkt förskola.

Fyra stadsdelar i ytterstaden samt en innerstadsstadsdel har valts ut och bjudits in till referensgruppsmöten. Syftet med referensgruppen har varit att reflektera och samtala kring för utredningen viktiga frågor. Detta för att få ett verksamhetsperspektiv på en del av de frågor och funderingar som väckts genom omvärldsbevakningen.

I möten med representanter från utbildningsförvaltningen har fokus legat på hur förskolans skolförberedande uppdrag. Resultat av kartläggningen Hitta språket har diskuterats. Utifrån dessa resultat har samtal skett kring hur förskolan kan stötta barn språkligt för att lägga grunden för fortsatt utbildning.

En enkät (se bilaga) har skickats ut via skolchef för varje stadsdel till rektorer för kommunal förskola. I enkäten ställdes frågor om hur det sista förskoleåret organiseras i dag samt vilket innehåll som barnen möter i utbildning och undervisning under det sista förskoleåret. Enkäten innehåller även frågor om hur barnen förbereds inför skolstart och hur samverkan mellan förskolorna och

grundskolorna sker. 51 rektorer har svarat på enkäten. Totalt arbetar drygt 300 rektorer i Stockholms stads kommunala förskolor. Resultaten redovisas under rubriken *Enkäten, referensgruppen och workshop*.

Syftet med referensgruppen och workshopen med strategier har varit att hämta in erfarenheter och synpunkter samt att bidra med infallsvinklar på förstärkt förskola. Detta har påverkat vägval i utredningen, men då syftet inte varit att samla underlag/empiri i dessa aktiviteter kommer ingen särskild redovisning av dem göras.

Förskolans roll i samhället

Kompensatoriskt uppdrag

Förskolan lyfts i såväl forskning som i facklitteratur och media som en viktig arena för kompensatoriska insatser. Att delta i förskolans verksamhet har visat sig ha avgörande betydelse för skolframgångar senare i livet. Barn som har deltagit i förskola lyckas över lag bättre än barn som inte har deltagit i förskola. Samtidig har forskning visat att detta enbart gäller deltagande i förskola av hög kvalitet¹. En förskola av hög kvalitet sägs också särskilt gynna de barn som har sämre förutsättningar.

I dag har en stor andel av barnen i svenska förskolor en annan språkbakgrund än svensk. Förskolan ska, enligt skollagen, vara likvärdig och alla barn ska erbjudas en förskola av hög kvalitet. Att ge en likvärdig språkundervisning till alla barn oavsett språkbakgrund är en utmaning för förskolans medarbetare². Hur förskolan organiserar för barns språkutveckling och hur medarbetare i förskolan arbetar för att utveckla barnens språk, blir således av stor vikt för barns möjligheter till aktivt deltagande i förskolans utbildning och undervisning. Det handlar om hur barnen bemöts, hur aktivt barnen själva deltar i verksamheten, hur barnen bjuds in i lek av andra barn och hur medarbetare i förskolan förhåller sig till barn som är i färd med att lära sig svenska³.

¹ Almqvist, L & Björck, Eva (2023) *Förskolans roll för att främja barns psykiska hälsa*.

² Björk-Willén, (2022) Ifous fokuserar. *Språkutvecklande förskola*. En kunskapsöversikt om språkutvecklande arbete i förskola

³ Åström (2023) *Everyday life in early childhood - Swedish and international approaches*, Björk-Willén (red) (2018) *Svenska som andraspråk I förskolan*, Skolforskningsinstitutet (2023) *Språkutveckling och social inkludering. Att stödja barn med ett annat modersmål än svenska i förskola och förskoleklass*. Almqvist & Björck (2023) m.fl.

Fade out effects

Enligt 1 kap 9 § i skollagen ska *Utbildningen inom skolväsendet ska vara likvärdig inom varje skolform och inom fritidshemmet oavsett var i landet den anordnas*⁴.

Barn som deltagit i förskoleverksamhet klarar skolan med bättre resultat än de barn som inte deltagit i förskolans verksamhet det lyfts i både nationell och internationell forskning.⁵ Det är dock viktigt att i sammanhanget lyfta att detta gäller för vissa ämnesområden. En översikt av studier från USA från 1960-talet fram till idag, *Investing in Our Future: The Evidence Base on Preschool Education*, visar att det försprång som barns som deltagit i förskola har när det gäller språkkunskaper och matematikfärdigheter, avtar efter grundskolans första år. De kunskapsrelaterade skillnaderna mellan de barn som gått i förskolan och de barn som inte gjort det, minskar successivt under skoltiden så kallade fade out effects⁶.

Det finns flera hypoteser om varför detta sker:

1. **Skillnader i undervisningskvalitet:** Grundskolans kvalitet kan variera, och om den inte upprätthåller samma nivå av stimulans och stöd som förskolan, kan de initiala vinsterna minska.
2. **Kompenserande utbildning:** Barn som inte har gått i förskola kan få extra stöd och resurser i grundskolan för att komma i kapp sina jämnåriga.
3. **Sociala och miljömässiga faktorer:** Faktorer som hemmiljö, föräldrars engagemang och socioekonomisk status kan spela en större roll i barnets långsiktiga utveckling än den tid de tillbringade i förskolan.

Forskning har visat att även om de kognitiva fördelarna kan avta, kan andra långsiktiga fördelar som sociala färdigheter och emotionell utveckling kvarstå längre.⁷

Historik överblick

Förskolans roll i samhället har varierat över tid. Det har funnits flera olika verksamheter för barnomsorg. Det har dels funnits barnkrubbor och daghem vars huvudsyfte var omsorg till barn vars mödrar yrkesarbetade, dels barnträdgårdar och lekskolor där fostran

⁴ Skollag (2010:800)

⁵ SOU 2020:67. *Förskola för alla barn – för bättre språkutveckling i svenska*

⁶ <https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/artiklar-om-forskning/stora-vinster-for-barn-i-forskolor-med-hog-kvalitet>;

⁷ Barnett, W. S. (2011), Heckman, J. J., Pinto, R., & Savellyev, P. A. (2013), Lipsey, M. W., Farran, D. C., & Durkin, K. (2018)

och stimulans för barnens utveckling hade ett tydligare fokus. I 1968 års barnstugeutredning föreslogs att begreppen leksskola och daghem skulle ersättas med den gemensamma beteckningen förskola. Det ansågs vara av betydelse att det fanns en pedagogisk helhetssyn som skulle fungera som riktmärke för verksamhet riktad till barn i förskoleåldern.⁸

När ansvaret för förskolan 1996 gick från Socialstyrelsen till Skolverket var en bärande tanke att förskolan skulle bidra till förbättrade förutsättningar för barnens fortsatta skolgång. Detta skrevs också fram i läroplanen för förskola, som trädde i kraft den 1 juli 1998, genom skrivningen om att förskolan skulle lägga grunden för livslångt lärande⁹.

Tilltron till förskolan som en kompensatorisk insats blir exempelvis påtaglig genom skrivningen i skollagen (2010:800) kap 8 12a § om att erbjuda plats i förskola genom uppsökande verksamhet. Utöver denna uppsökande verksamhet finns också skrivningar om ett särskilt erbjudande om plats för bättre språkutveckling i svenska. Av utredningen SOU 2020:67 *Förskola för alla barn – för bättre språkutveckling i svenska*, som ligger till grund för denna bestämmelse, framgår också att deltagande i förskolan ses som en viktig förutsättning för att barn ska få möjlighet att utveckla sin svenska.

Sammanfattning

Förskolans skolförberedande uppdrag är fortsatt framträdande i såväl läroplan som i rapporter och studier om förskolan. I dag lyfts också förskolans kompensatoriska roll fram i större utsträckning än tidigare. Deltagande i förskola framhålls ofta som särskilt gynnsamt för barn från familjer med sämre socioekonomiska förutsättningar. Förskolans betydelse för barns språkutveckling på svenska kopplas ofta samman med detta kompensatoriska uppdrag. Att ha tillgång till ett rikt språk har en betydande roll för fortsatt utbildning och akademiska studier.

Nordisk utblick

Europeiska unionens råd antog den 22 maj 2019 rådets rekommendationer om förskoleverksamhet och barnsomsorg av hög kvalitet. I dessa rekommendationer lyfts att förskolan spelar en viktig roll för barns utveckling och lärande samt fortsatta skolgång

⁸ SOU 2020:67

⁹ Ibid.

samt att förskolan är särskilt gynnsam för barn med sämre förutsättningar¹⁰.

Förskolans roll som arena för kompensatoriska insatser är alltså inte angelägen enbart i Sverige. I våra nordiska grannländer pågår olika insatser med syfte att stärka barns möjligheter till utveckling och lärande. Nedan lyfts exempel med fokus på barns språkutveckling, kompensatoriska insatser och kontinuitet i utbildningen.

Danmark

I Danmark ansvarar varje kommun för att barnen får den språkstimulering som de behöver. Kommunen ska bedöma språket hos barn i förskoleåldern, ca 3år (2år och 10 månader- 3år och 4 månader). Bedömningen ska visa på om det finns språkliga, beteendemässiga eller andra förutsättningar som gör att barnet kan behöva språkstimulans¹¹.

För barn som går i förskola ska gemenskapen med andra barn och pedagoger vara utgångspunkten för de språkstimulerande insatser som görs. Dansktalande barn som inte går i förskola och behöver språkstimulering ska få det inom ramen för exempelvis förskola. Tvåspråkiga barn som inte går i förskola ska få språkstimulering genom att antas i ett obligatorisk språkstimuleringsprogram 30 timmar per vecka.¹²

Språkbedömningen och språkstimuleringen ska utföras av personer som har särskilda kvalifikationer för att utföra dessa uppgifter. När det gäller tvåspråkiga barn finns det krav på att språkbedömning och språkstimulering ska genomföras av personer med nödvändiga förvärvade kunskaper i barns andraspråksutveckling, antingen genom utbildning eller erfarenhet¹³.

Finland

I Finland pågår sedan år 2021 en försöksverksamhet med en tvåårig skolförberedande verksamhet för barn i åldrarna fem och sex år. Försöket genomförs av kultur- och undervisningsministeriet i Finland och pågår till maj 2024. Det syftar bland annat till att stärka jämlikheten i utbildningen, utveckla förskolans kvalitet och

¹⁰ Europeiska unionens råd (2019): Rådets rekommendation av den 22 maj 2019 om förskoleverksamhet och barnomsorg av hög kvalitet (2019/C 189/02).

¹¹ <https://www.uvm.dk/dagtilbud/paedagogiske-redskaber-og-rammer/sprogvurdering-og-sprogstimulering>

¹² Ibid,

¹³ Ibid.

genomslag samt utreda kontinuiteten mellan småbarnspedagogiken, förskoleundervisningen och nybörjarundervisningen.¹⁴

Den finska Utbildningsstyrelsen har utfärdat grunderna för läroplanen för försöket med den tvååriga förskoleundervisningen. Föreskriften är nationell och utifrån denna ska en lokal läroplan för perioden 2021-2024 utarbetas av de kommuner om valts ut att delta i försöket. Förskoleundervisningen i den tvååriga skolförberedande försöksverksamheten ska betona lek, undersökande lärande och glädje i lärandet¹⁵.

I december år 2023 publicerades en mellanrapport om försöket med tvåårig förskola. I de inledande mätningar som gjorts konstaterades betydande skillnader i barnens färdigheter och bakgrundskunskaper. För alla de färdigheter och förmågor som mättes tycktes föräldrarnas utbildning, inkomster och födelseland samt barnens modersmål vara av betydelse. Utifrån mätningarna kan dock inga slutsatser dras om hur den tvååriga förskolan påverkar barn med olika grundförutsättningar¹⁶.

I mellanrapporten konstateras också att behörig personal inom småbarnspedagogiken flyttats från andra uppgifter till att arbeta inom försöksverksamheten med tvåårig förskoleverksamhet¹⁷.

Norge

Sedan 1997 är grundskolan i Norge tioårig. Det innebär att barn i Norge börjar årskurs 1 det år de fyller sex år. En viktig intension med sexårsreformen var att leken skulle ha en central plats under skoldagen. Det skulle också finnas en tydlig förskoleprägel på de tidiga skolåren med lärande genom lek. Kunskapslyftet 2006 la mer vikt på färdigheter och den nya läroplanen som kom 2020 kan ses som ett mellanting mellan reformen från 1997 och kunskapslyftet.¹⁸

I Norge har utredningen *Et jevnere utdanningsløp – Barnehage og skole/SFO som innsats mot ulikhet blant barn* nyligen publicerats. Den expertgrupp som tillsattes för utredningen hade som syfte att föreslå åtgärder för att påverka barns hälsa och välbefinnande och

¹⁴<https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/forsoket-med-tvaarig-forskoleundervisning>

¹⁵ <https://www.oph.fi/sv/statistik-och-publikationer/publikationer/grunderna-laroplanen-forsoket-med-tvaarig>

¹⁶ https://okm.fi/sv/-/mellanrapporten-om-forsoket-med-tvaarig-forskoleundervisning-har-publicerats?languageId=sv_SE

¹⁷https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164843/OKM_2023_19.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹⁸<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/evaluering-av-seksarsreformen/id2950959/>

akademiska och socioemotionella färdigheter. Expertgruppen har också tagit fram en modell för att beräkna olika åtgärders långsiktiga effekter och kostnadseffektivitet. Detta för att kunna omfördela resurser till det som fungerar.

I utredningen föreslås att förskolans kvalitet ska stärkas genom stärkt kompetensutveckling för förskolans personal och systematiskt lekbaserat lärande. Det föreslås också att förskolan ska ha full bemanning under hela förskolans öppettider. Ytterligare ett förslag är att förbättra övergångarna mellan förskola och skola och att detta arbete ska fokusera på ett ökat pedagogiskt samarbete genom systematiskt vägled lek.¹⁹

Sammanfattning

Genomgången ovan från Danmark, Finland och Norge bekräftar förskolans centrala roll i att stödja barns utveckling och lärande, särskilt för barn med sämre förutsättningar.

Forskningsöversikt

I denna del kommer ett urval av aktuella rapporter, litteratur och kunskapsöversikter om sakområdet att redovisas. Språkutveckling, övergångar, det kompensatoriska uppdraget ingår.

Ökade skillnader mellan elever

Under 2023 publicerades två internationella rapporter, PISA och PIRLS, som båda visade på sjunkande resultat för svenska elever. PISA mäter 15-åriga elever kunskaper inom läsförståelse, matematik och naturvetenskap. PISA-mätningen 2022 visade på försämrade resultat i läsförståelse och matematik, men inte i naturvetenskap.

PIRLS undersöker läsförmåga och attityder till läsning hos elever i årskurs 4. Den senaste omgången av PIRLS som genomfördes under 2021 visade på försämrade resultat. Tilläggas bör att nedgången i både PIRLS och PISA följer ett internationellt mönster. Samtliga länder i mätningen har visat på försämrade resultat. Sveriges resultat ligger fortsatt över genomsnittet²⁰.

¹⁹www.regjeringen.no/contentassets/52d541c8fff94f3b84740a0e260c4597/no/pdf/s/et-jevnere-utdanningslop.pdf

²⁰ PIRLS: internationell studie om läsförmåga hos elever i årskurs 4 - Skolverket, PISA: internationell studie om 15-åringars kunskaper i matematik, naturvetenskap och läsförståelse - Skolverket

Skillnaderna mellan elever med hög respektive låg grad av hemresurser har ökat. I PISA 2022 framkommer också att elever på skolor med mindre gynnsam elevsammansättning presterar sämre i mätningen och detta oavsett om eleven själv har en hög eller låg grad av hemresurser det vill säga både materiella och kulturella tillgångar som kan bidra till elevernas lärande och akademiska framgångar²¹.

I en aktuell avhandling, *Exploring language skills and well-being in inclusive preschools. The impact of a dialogic reading intervention*, författad av Rasmus Riad (2024). Lyfts att högläsningen kan ses ur ett likvärdighetsperspektiv. Hur ofta och på vilket sätt vårdnadshavare läser för sina barn kan varieras. Även om såväl föräldrar som vårdnadshavare är väl medvetna om läsningens betydelse för barn språkutveckling kan det finnas olika hinder för högläsning, speciellt i områden med lägre socioekonomisk status. Dessa hinder kan utgöras av vårdnadshavarnas möjligheter att avsätta tid för högläsning samt barnens ointresse för läsning. Vidare lyfts att barns intresse för böcker kan öka genom en ökad exponering för litteratur. Genom att förskolan arbetar med högläsning kan barns intresse för litteratur öka. När barnen visar större nyfikenhet för litteratur kan det också medföra att det blir lättare för vårdnadshavare och föräldrar att läsa för sina barn. Det i sin tur kan göra att barnens totala exponering för litteratur²².

Även IFAUs översikt *Skolframgång och social rörlighet*²³ bekräftar att individers socioekonomiska bakgrund har betydelse för skolprestationer. Rapporten lyfter följande centrala aspekter:

Utbildningens centrala roll. Rapporten understryker att utbildning är en nyckelfaktor för att främja social rörlighet och jämlikhet i samhället. Genom att förbättra utbildningsresultaten för alla elever, särskilt de från utsatta bakgrunder, kan samhället skapa bättre förutsättningar för social rörlighet.

Behov av riktade insatser. För att effektivt stödja elever från socioekonomiskt utsatta bakgrunder behövs riktade insatser och resurser. Detta inkluderar allt från ekonomiskt stöd till familjer till pedagogiska insatser i skolor.

²¹ PISA: internationell studie om 15-åringars kunskaper i matematik, naturvetenskap och läsförståelse - Skolverket

²² Riad, R 2024

²³ Holmlund H, Nyblom M,(2023) *Utbildning och social rörlighet*. IFAU Rapport 2023:13

Långsiktiga investeringar. För att åstadkomma verklig förändring krävs långsiktiga investeringar i utbildningssystemet. Detta innebär att kontinuerligt förbättra utbildningskvaliteten och säkerställa att alla elever har tillgång till de resurser de behöver för att lyckas.

Sammanfattningsvis visar rapporten att genom att minska utbildningsklyftorna och stödja elever från socioekonomiskt utsatta bakgrunder kan samhället skapa bättre förutsättningar för alla individer att nå sin fulla potential och bidra till en mer jämlik och rättvis samhällsutveckling.

Forskning om språkutveckling

I Skolforskningsinstitutet (Skolfi) rapport *Språkutveckling och social inkludering. Att stödja barn med ett annat modersmål än svenska i förskola och förskoleklass* lyfts flera centrala språkutvecklande och socialt inkluderande arbetssätt fram utifrån de i rapporten genomgångna forskningsöversikterna. Språkutveckling och social inkludering gynnas då förskolans utbildning och undervisning genomsyras av flerspråkiga- och flerkulturella- samt dialogiska principer. Flerspråkiga och flerkulturella principer innebär bland annat att familjernas språkliga och kulturella bakgrunder tas tillvara i förskolan. Med dialogiska principer menas att interaktionen kännetecknas av delaktighet, samspel och ömsesidighet²⁴.

I Skolfis rapport används begreppen formella och informella lärsituationer. De formella lärsituationerna är på förhand planerade aktiviteter. Dessa aktiviteter är pedagogisk genomtänkta och strukturerade. De informella lärsituationerna uppstår spontant och i dessa har förskolans medarbetare en viktig roll i att kunna nyttja situationen till att stötta lärande. Det kan handla om att fånga upp och fördjupa en fråga, eller nyttja rutinsituationer i förskolan till att samtala eller sätta ord på föremål.

Att använda tiden som barnen är i förskolan väl lyfts i både rapporter och kunskapsöversikter. Förskollärare har en viktig uppgift i att tillsammans med övriga medarbetare i förskolan planera för och systematiskt genomföra och följa upp det språkutvecklande arbetet. I både formella och informella lärsituationen är det viktigt att barnen får verbalt utrymme och är verbalt aktiva. Det är viktigt för alla barn att få delta i strukturerad

²⁴ Skolforskningsinstitutet (2023) *Språkutveckling och socialinkludering. Att stödja barn med ett annat modersmål än svenska i förskola och förskoleklass*.

undervisning, men för barn som har annat modersmål än majoritetsspråket är det extra viktigt²⁵.

Grundläggande för barns språkutveckling är att både få höra och att praktisera språket. Barn behöver med andra ord exponeras för språket. I det ingår att både höra språket och att delta i samtal. Barnens språk kan utmanas genom att pedagogerna i samtal ställer frågor som bidrar till barnen möjlighet att ta egna initiativ i samtalet²⁶.

Polly Björk-Willén²⁷ lyfter utifrån resultat från ett flertal studier att barn som lär majoritetsspråket som andraspråk generellt visar en lägre grad av engagemang i förskolan, samtidigt som de visade en högre grad av hyperaktivitet, jämfört med barn som har majoritetsspråket som förstaspråk. Detta gör att andraspråkstalare ofta får negativ respons på sina handlingar och möts av negativa förväntningar av personalen. Andraspråkstalarnas behov uppmärksammades inte heller alltid av personalen trots att barnen visade mindre engagemang i aktiviteten. Det framkommer också att personal tilltalar förstaspråks- och andraspråkstalare olika. De svensktalande barnen möts ofta av ett positivt tonfall i samspel med personalen. I förskolor med en större andel andraspråkstalare var tonfallet mer avmätt och graden av samspel mellan personal och barn lägre.

Pauline Gibbons (2020) lyfter att barn som lär svenska som andraspråk kan uppleva att de inte kan uttrycka sig på det sätt de vill på svenska. Att uttrycka sina tankar på ett andraspråk kan vara mycket utmanande. Samtidigt behöver barnen utmanas till att uttrycka sig på ett begripligt sätt. De tvingas då att gå utanför sin nuvarande språkförmåga och det språk de känner sig bekväma i att använda. Genom att göra det finns en stor potential till att tillägna sig nya sätt att använda språket och således utveckla sitt språk. För att barnen ska våga göra detta krävs att vuxna är lyhörda inför barnens försök så att de inte pressas för hårt utan utmanas utifrån sin nuvarande språkförmåga. De vuxna runt barnet behöver också ge barnet tid att försöka rätta sig själva²⁸.

Att lära sig ett språk innebär också att lära sig olika nyanser av språket och olika sätt att använda språket på. Inom forskning kring flerspråkighet används ofta begreppen vardagspråk och

²⁵ Ibid.

²⁶ Björk Willén 2021 i Nordling, Magnusson (red) 2021.

²⁷ Björk, Willén 2022

²⁸ Gibbons P. 2020

kunskapsrelaterat språk för att beskriva språkets olika register. Vardagsspråket innehåller enkla grammatiska konstruktioner, högre frekventa ord och används oftast i möten med andra. Därför kan också vardagsspråket stöttas av ansiktsuttryck och gester. Är det något som någon i samtalet inte förstår kan förtydliganden efterfrågas. I det kunskapsrelaterade språket, eller skolspråket som det också kan kallas, är grammatiken mer komplicerad och de ord som används är mer specialiserat ordförråd. Språket bär sig själv utan stöd i det direkta mötet²⁹.

Redan i förskolan behöver grunden läggas för att barn ska tillägna sig ett fullgott kunskapspråk då detta ökar barnens möjligheter att tillgodogöra sig skolans undervisning³⁰.

Hög kvalitet i förskola

Forskningsevidensen pekar på att en förskola av hög kvalitet har kompensatoriska effekter för barn med mindre gynnsamma socioekonomiska förutsättningar. Kvalitet i förskolan definieras av Forte som en kombination av personalens utbildning och kompetens, barngruppens storlek och personaltäthet, pedagogiska metoder och lärmiljö, interaktion och relationer, föräldrars delaktighet och samverkan, ledarskap och organisation, fysisk miljö samt jämlikhet och inkludering³¹.

IFAUS forskningsöversikt *Utbildning och social rörlighet (2023)* lyfts att många studier visar att effekterna av utjämnande insatser är särskilt stora för elever som växer upp i en utsatt socioekonomisk miljö. Några exempel på insatser som visat sig ha en positiv effekt är minskad klasstorlek, ökade skolresurser, individuell handledning och förbättrad lärarkvalitet. Forskningen visar också att sammanhållna skolsystem tenderar att leda till mer jämlika förutsättningar jämfört med mer parallella skolsystem där elever tidigt delas upp utifrån förmåga och motivation.

I översikten framkommer också att tillgång till utbildning eller en förlängning av den obligatoriska utbildningen tidigare kunde ha en utjämnande potential. Idag är utbildning tillgänglig för de flesta barn och unga oavsett bakgrund, så de faktorer som skapar ojämlikhet är i stället hemmiljön, kvaliteten i utbildningen och kamratnätverk³².

²⁹ Se exempelvis Cummins 2017, Olvegård, Andersson Varga 2017, Gibbons 2020

³⁰ Björk, Willén P (2022)

³¹ Almqvist, L & Björck, E (2023)

³² Holmlund H, Nyblom M,(2023)

Deltagande i förskola ser olika ut i olika grupper i samhället. Över lag är inskrivningsgraden i svensk förskola hög, knappt 87%, men av de som väljer att inte skriva in sina barn i förskola är vårdnadshavare med utländsk bakgrund och lägre socioekonomisk status överrepresenterade³³.

I Skolinspektionens tematiska kvalitetsgranskning, *Huvudmäns och rektorers arbete för kvalitet i undervisning på förskolor i socioekonomiskt svagare områden*, framkommer att 17 av de 30 granskade förskolorna har behov av utveckling inom det granskade områdena. Resultatet visar att det finns variation i kvaliteten på undervisningen, med vissa förskolor som erbjuder högkvalitativ pedagogik medan andra har förbättringspotential. Förskolor i socioekonomiskt svagare områden har ofta större utmaningar med resursbrist, vilket påverkar deras förmåga att erbjuda stöd till alla barn. Behovet av kontinuerlig kompetensutveckling för personalen lyfts fram som avgörande för att höja undervisningens kvalitet. Hur välfungerande föräldrasamverkan är varierar mellan förskolorna och det betonas i rapporten att ökat engagemang från föräldrar kan bidra till barnens lärande och utveckling.³⁴

Sammanfattning

Förskolans kompensatoriska uppdrag innebär att arbeta aktivt för att kompensera för eventuella skillnader i barns olika livsvillkor och förutsättningar. Forskningsöversikten ovan visar att målen och insatserna bör vara träffsäkra och effektiva och att det viktigt att de är väl avvägda och anpassade efter både personalens och barnens specifika behov.

Högläsning

Läsning är positivt för barns språk-, läs- och skrivutveckling. Genom litteraturen får barn tillgång till nya ord och begrepp. I texter används också språket på andra sätt än i det vardagliga talet. I skriven text finns ord som förekommer mer sällan i språket och mer avancerade grammatiska konstruktioner³⁵.

³³ SOU 2020:67

³⁴ Skolinspektionens tematiska granskning, *Huvudmäns och rektorers arbete för kvalitet i undervisning på förskolor i socioekonomiskt svagare områden*. Diarienummer 2022:4347

³⁵ Cummins 2017, Skolfi (2023) *Språkutveckling och social inkludering. Att stödja barn med ett annat modersmål än svenska i förskola och förskoleklass*. Skolforsknings institutet sammanfattar och kommenterar 2023:01. Solna: Skolforskningsinstitutet. ISSN 2003-3664

I en nordisk studie om högläsning, *Read-aloud and writing practices in Nordic preschools*, framkom att planerad högläsning förekom i en relativt liten utsträckning. Utifrån intervjuerna kunde tre olika motiv med högläsningen skönjas. Högläsning genomfördes med syfte att lära barnet något om innehållet och budskapet i böckerna samt för att utveckla barnens språkfärdigheter, högläsningen genomfördes för att skapa en samhörighet och trygghet i gruppen och högläsning genomfördes också för att få lugn i gruppen. De förskollärare som angav att de använde högläsningen för att utveckla barnens språk talade om detta i generella drag, men preciserade inte hur språket kunde utvecklas genom högläsning³⁶.

Ett arbetssätt som visats sig vara en effektiv strategi för barn som lär sig svenska som andraspråk är högläsning där barnen får vara aktiva. Det handlar om att barnen ges utrymme att koppla egna erfarenheter och kunskaper till bokens innehåll. En strukturerad högläsningss metod som fokuserar just på barnets delaktighet i läsningen är dialogisk högläsning. Denna metod har i tidigare forskning visat sig ge goda effekter på muntliga språkkunskaper hos barn med annat modersmål än majoritetsspråket³⁷.

Högläsning med mer dialog

Dialogic reading, högläsning med mer dialog på svenska, är en evidensbaserad metod för högläsning med dialog som har prövats och implementerats i Sundbybergs stads förskolor³⁸.

Projektet utvärderades och har publicerats i avhandlingen *Exploring language skills and well-being in inclusive preschools. The impact of a dialogic reading intervention*, författad av Rasmus Riad (2024). Avhandlingen innehåller tre studier, som samtliga är baserade på temat språk och välbefinnande.

I avhandlingen framhålls att högläsning är en viktig aktivitet för barns språkutveckling och dialogbaserad högläsning används för att ytterligare stärka barnens språkförmåga, förståelse och

³⁶ Alatalo, T., Norling, M., Magnusson, M., Tjärö, S., Hjetland, H. N., & Hofslundsengen, H. (2023). Read-aloud and writing practices in Nordic preschools. *Scandinavian journal of educational research*. <https://doi.org/10.1080/00313831.2023.2175243>

³⁷ *Språkutveckling och social inkludering. Att stödja barn med ett annat modersmål än svenska i förskola och förskoleklass*. Skolforsknings institutet sammanfattar och kommenterar 2023:01. Solna: Skolforskningsinstitutet. ISSN 2003-3664

³⁸ Kunskap om ”Högläsning med mer dialog” ska spridas i Sundbyberg! – Specialpedagogerna Sundbyberg (wordpress.com)

berättarförmåga. Denna metod innebär att läsaren pausar under högläsningen för att ställa frågor, uppmuntra till reflektioner och stimulera samtal kring bokens innehåll. Genom att observera barnens engagemang och språkutveckling, och få feedback från föräldrar och pedagoger, kan metoden kontinuerligt förbättras.

Under projektet med högläsning med mer dialog fick förskollärare fortbildning genom att initialt delta i workshops med såväl teoretiskt som praktiskt innehåll. Efter detta fortsatte kompetensutvecklingen i form av handledning av specialpedagoger. Förskollärarna som deltog i projektet fick också skriva en loggbok och reflektera efter varje genomfört tillfälle med dialogisk högläsning. Specialpedagogerna var anställda i förskolorna och arbetade deltid med högläsning med mer dialog.

Det sammantagna resultatet av de tre studierna är att högläsning med mer dialog kan bidra till att främja barns ordförråd och berättarförmåga. Barnens självrapporterade välbefinnande verkade inte påverkas av språkförmågan. Däremot verkar lästillfällena kunna inverkan på barnens interaktion med varandra.

Av resultaten framgår också att det är möjligt att införa högläsning med mer dialog i en större skala om förskollärare får stöd i att implementera metoden. I implementeringen av en metod som denna som bygger på evidens kan specialpedagoger ha en central roll. Vidare lyfts att metoden kan genomföras utan extra finansiering under förutsättning att det stöts av rektor och att specialpedagoger finns tillgängliga för handledning.

Fortsatt forskning rekommenderas för att ytterligare utforska långsiktiga effekter och för att utveckla utbildningsprogram för föräldrar och pedagoger.

Sammanfattning

Kopplingen mellan språk och lärande har, över tid, lyfts i förskolans läroplaner. Läsning har positiv inverkan på barns språk- läs- och skrivutveckling. Högläsning där barnen får vara aktiva är ett arbetssätt som visat sig vara aktiva genom att bland annat koppla innehållet i boken till egna erfarenheter. En metod där barnen får möjlighet till detta är *Högläsning med mer dialog*. Metoden har prövats i Sundbyberg och resultaten redovisas i en avhandling av Rasmus Riad. *Högläsning med mer dialog* kan bidra till att främja barns ordförråd och berättarförmåga.

Förskolans skolförberedande uppdrag

Förskolan ska stimulera barns utveckling och lärande samt erbjuda barnen en trygg omsorg. Verksamheten ska utgå från en helhetssyn på barnet och barnets behov och utformas så att omsorg, utveckling och lärande bildar en helhet. Förskolan ska också främja allsidiga kontakter och social gemenskap och förbereda barnen för fortsatt utbildning.³⁹

Skollagen framhåller det skolförberedande uppdraget förskolan har. I såväl referensgruppen i framtagandet av denna rapport som i enkätsvaren framkom vikten av att se till hela förskoletiden som skolförberedande. Det stämmer väl överens med läroplanstexten där det framgår att förskolan ska bidra till progression i barnens utveckling samt att barnen kontinuerligt ska utmanas vidare i sitt lärande⁴⁰.

Förskolans sista år

Under förskolans sista år bör planeringen av utbildning och undervisning särskilt ta hänsyn till att det är barnens sista läsår så att det blir ett bra avslut på förskoletiden. Det innebär att se över vad barnen tidigare erbjudits i utbildningen i relation till läroplansuppdraget. Det vill säga vilka insatser, arbetssätt och metoder barnen mött och vilka kunskaper de har utvecklat. Särskilt fokus bör ligga på att synliggöra och beskriva det språkutvecklande arbetet inför övergången till skolan. Förskolan behöver ta hänsyn till vad barnen kommer att möta i förskoleklassen för att ge förutsättningar att förbereda för detta.⁴¹

I SOU 2020:67 föreslås obligatorisk förskola från fem års ålder. I förslaget skrivs det fram att syftet med den obligatorisk förskola från fem år är att *alla barn ska garanteras att få ta del av förskolans verksamhet under det sista året före förskoleklassen*⁴². Förslaget om obligatorisk förskola från fem års ålder har inte genomförts.

³⁹ Skollagen, (2010:800 kap. 8 2 §)

⁴⁰ Lpfö 2018

⁴¹ Stockholms stad (2022)

⁴² SOU 2020:67 s. 175

Enkäten, referensgruppen och workshop

I enkäten ställdes frågor om innehållet under sista året i förskolan och om samverkan med skolan inför övergången mellan förskola och skola. Enkäten besvarades av 51 rektorer för Stockholms stads kommunala förskolor. I svaren framkommer att det inte finns något stadsgemensamt sätt för hur det sista förskoleåret organiseras. På frågan om barnen ingår i åldershomogena grupper under sitt sista förskoleår svarar 24 av 51 respondenter att det ser olika ut på förskolor i enheten.

Att organisationen skiljer sig åt mellan stadsdelsnämnderna och mellan förskolor har under utredningen bekräftats i såväl forum med skolchefer som strateger och i referensgruppen. Att det ser olika ut rent organisatoriskt är dock inget som ses som problematiskt av respondenterna ovan utan lyfts snarare lyfts som nödvändigt utifrån att förutsättningarna skiljer sig åt så pass mycket. Den största anledningen är att antalet femåringar varierar över tid.

I enkäten ställdes även frågan om vilket innehåll som är i fokus under det sista året. I svaren framkom att sociala och gruppstärkande aktiviteter samt språk är i fokus. Detta innebär inte att de andra läroplansmålen inte är närvarande. En respondent lyfter exempelvis i ett fritextssvar just arbetet med att stärka barnens självförtroende och självständighet, genom att barnen exempelvis stärks i att våga fråga om hjälp, säga nej och ja, själva klara toalettbesök samt vända sig till vuxen vid behov.

Vilket innehåll är i fokus under det sista förskoleåret?	Antal
Socialt och gruppstärkande innehåll	41
språk	41
matematik	16
naturvetenskap	8
musik, skapande	1
rörelse	14
annat, i så fall vad?	10
Totalt antal svar (fler val möjliga)	131

I enkäten tillfrågades respondenterna om förskolorna i deras förskoleenhet besöker någon grundskola, får besök av lärare från någon av grundskolorna i området eller om barnen får möta de barn som börjat i förskoleklass tidigare år. Drygt hälften av

respondenterna svarade att barnen får möjlighet att besöka en grundskola och knappt hälften får besök av en lärare.

Frågan ställdes även om barnen fått möjlighet att träffa barn som börjat i förskoleklass i någon av områdets grundskolor innan de själva börjar i skolan. 45 av 51 av respondenterna svarade nej på den frågan. I fritextssvaren framkommer det att dessa möten kan ske spontant under genomförda skolbesök.

Övergången mellan förskola och skola

Helena Ackersjö och Sven Persson har i artikeln ”Barns erfarenhet av sociala gemenskaper i övergångar till och från förskoleklass” beskrivit hur barn resonerar kring övergångar till och från förskoleklass och hur övergångarna påverkar dem. Genom observationer och samtal med barn i två femårsgrupper på en förskola, i en förskoleklass och i en klass i årskurs ett i samma skolupptagningsområde har empirin samlats in under tre terminer.

I artikeln framkommer att barn som deltagit i svensk förskola ofta har en vana av uppbrott, eftersom de under förskoletiden bytt barngrupper. Barnen har alltså, när de når förskoleklass, redan viss erfarenhet av övergångar. Varje ny övergång innebär dels en separation, dels ett inträde. Olika barn hanterar dessa övergångar på olika sätt. När det gäller övergången från förskola till förskoleklass är en del barn entusiastiska över att få nya lärare och klasskamrater, medan andra är oroliga över att förlora sina kamrater från förskolan. Vidare lyfter författarna att barn tenderar att vilja leka med barn som det har tidigare etablerade relationer med när de börjar i förskoleklass. Barn kan genom att få behålla en del av de tidigare relationerna vid övergång få ett försprång i lärandet eftersom kamraterna ger en känsla av tillhörighet och kontinuitet.⁴³

Stockholms stad har skrivit fram riktlinjer för övergångar mellan förskola och skola. Dessa reviderades 2022. I dessa lyfts att det är *grundläggande för barns övergångar att de involverade verksamheterna får insyn i och förståelse för varandras uppdrag*.⁴⁴

I såväl enkätsvar som i referensgruppen framkommer utmaningar i samverkan mellan förskola och skola vid övergångar. En viktig aspekt i detta är att barn från samma förskola börjar i flera olika skolor. Det kan också finnas ett glapp i vad förskolan respektive

⁴³ Ackersjö, H, Persson, s. (2014)

⁴⁴ Stockholms stad (2022) s.5

skolan förväntar sig att barnen ska kunna när de lämnar förskolan och börjar i skolan.

I riktlinjerna skrivs fram att barnens tankar om att sluta förskolan och förväntningar på att börja i förskoleklass och fritidshem ska efterfrågas av förskolan. Detta bör sedan finnas med i planeringen av utbildningen under det sista året. Vidare lyfts att en viktig del i överlämnande och mottagande mellan skolformerna är barns språkutveckling. Vid dialogmöten mellan förskola och grundskola ska skolan *redovisa resultaten från föregående års kartläggning med Skolverkets obligatoriska material Hitta språket*.⁴⁵

Kartläggningsmaterialet Hitta språket

Elever som är i behov av tidigt stöd ska enligt skollagens bestämmelser (2010:800) om garantin för tidiga stödinsatser få det stöd de behöver i ett tidigt skede. För att kartlägga elevernas kunskaper ska kartläggningsmaterialen *Hitta språket* och *Hitta matematiken* användas i förskoleklass.

Skolverket har fått i uppdrag av regeringen att se över hur kartläggningsmaterialen kan utvecklas. Nytt material kommer att användas i en pilotomgång hösten 2025. De nya materialen ska bli obligatoriska att använda från 1 juli 2026. Under tiden som *Hitta språket* och *Hitta matematiken* revideras ska nuvarande kartläggningsmaterial användas⁴⁶.

Med hjälp av *Hitta språket* kartläggs de språkliga områdena samtala, läsa och skriva. Aktiviteterna är i sin tur uppdelade i ett antal observationspunkter som kartläggs i den ordinarie undervisningen för att ge en bild av elevernas språkliga utveckling och språkliga medvetenhet.

Sammanfattning

Förskolan har ett uppdrag att förbereda barnen för fortsatt skolgång. Hur det sista året ser ut för förskolebarn i Stockholms stad skiljer sig åt mellan förskolor och enheter både vad gäller innehåll och organisation. Förskolan behöver ta hänsyn till vad barnen kommer att möta i förskoleklassen för att ge förutsättningar att förbereda barnen inför övergången mellan skolformerna. En viktig del i

⁴⁵ Stockholms stad (2022)

⁴⁶ <https://www.skolverket.se/undervisning/forskoleklassen/kartlaggning-i-forskoleklassen>

överlämnande och mottagande mellan skolformerna är barns språkutveckling. Vid dialogmöten mellan förskola och grundskola ska skolan redovisa resultaten från föregående års kartläggning med Skolverkets obligatoriska material *Hitta språket*.

Medarbetares kompetens

Den bild som målats upp av förskolan har varit att förskollärartätheten är lägre i socioekonomiskt svaga områden (se exempelvis SOU 2020:67). Statistiken över personal- och förskollärartäthet ger dock inte någon entydig bild över hur fördelningen ser ut då detta skiljer sig åt dels mellan kommuner, dels mellan förskolor inom en och samma kommun. Det tycks inte finnas ett samband på riksnivå när det gäller förskollärartäthet och socioekonomi. Detta framkommer i Sveriges kommuner och regioners *Öppna jämförelser Förskola 2022. Förskolans kompensatoriska roll*⁴⁷.

Samtidigt uppges det vara svårt att i socioekonomiskt svaga områden rekrytera personal med goda kunskaper i svenska. Detta kan dels bero på att medarbetare med goda kunskaper i svenska söker sig till resursstarka områden, dels på att många förskollärare och barnskötare väljer att arbeta i de områden där de bor. Boendesegregationen kan alltså ha en betydande roll för vilken kvalitet på svenskan som barnen i förskolan möter⁴⁸.

Att kunna erbjuda barnen en språklig exponering av hög kvalitet utgör en central del av den pedagogiska kompetensen hos förskollärare. Det innebär att kunna utmana barnen språkligt och ge respons på deras uttryck. Det finns flera studier som pekar på att medarbetare i förskolan tenderar att förenkla sitt språk när de interagerar med barn som har annat modersmål än svenska, vilket kan begränsa barnens språkliga utveckling utifrån deras kognitiva nivå⁴⁹.

Det är inte bara språkkompetensen, i form av ordförrådets omfång, uttal och förmågan att använda ett mer kunskapsrelaterat språk som varierar i och mellan många arbetslag. Även personalens didaktiska, sociala och relationella kompetens kan variera stort.⁵⁰ Att medarbetare i förskolan i mötet med barn har förmåga till lyhördhet,

⁴⁷<https://skr.se/skr/tjanster/rapporterochskrifter/publikationer/oppnajokamforelserfor skola2022.67796.html>

⁴⁸ SOU 2020:67

⁴⁹ Björk-Willén (2020)

⁵⁰ Forsberg Ahlcrona, (2023)

responsivitet och sensitivitet framhålls av Sven Person som kvalitetsens och likvärdighetens brännpunkt i förskolan⁵¹.

Mirella Forsberg Ahlcrona⁵² lyfter, utifrån sina erfarenheter av att undervisa på förskolläroprogrammet, att det saknas utrymme för studenterna att praktisera sina teoretiska kunskaper i utbildningen. Det kan alltså finnas flera anledningar till att personalens utbildningsnivå inte alltid avspeglas i den verksamhet som barnen möter. Forsberg - Ahlcrona menar vidare att kvaliteten på undervisningen i förskolan är beroende av förskollärares förmåga att använda det de har lärt sig i utbildningen i förskolans praktik.

Brister i förståelse för förskolans uppdrag och i det svenska språket kan ha allvarliga konsekvenser, särskilt på förskolor i segregerade områden. Där behöver barnen en pedagogisk verksamhet av hög kvalitet samt omfattande stöd i det svenska språket och kompetens att främja språkutvecklingen⁵³.

Kompetenshöjande insatser

Kompetensutveckling för medarbetare har stor betydelse för barns kognitiva och språkliga utveckling, särskilt för barn från socioekonomiskt svagare bakgrunder. Genom att investera i utbildning och kontinuerlig kompetensutveckling för förskolans medarbetare kan samhället skapa mer jämlika förutsättningar för alla barn⁵⁴.

I Skolinspektionens kvalitetsgranskning *Huvudmäns och rektorers arbete för kvalitet i undervisning på förskolor i socioekonomiskt svagare områden*, framkommer att de kompetenshöjande insatser som görs tenderar att vara alltför generella och att de varken utgår från de enskilda medarbetarnas eller förskolornas utvecklingsbehov.

Medarbetarna som intervjuats i rapporten på förskolorna upplever att kompetensutvecklingsarbetet är för centraliserat och inte anpassat efter deras specifika behov och erfarenheter. Utbildningsinsatserna fokuserar inte tillräckligt på personalens redan existerande kunskaper och erfarenheter, speciellt när det gäller språkutveckling hos barn. Personalen anser att mer djupgående fortbildning behövs för att kunna förbättra den pedagogiska verksamheten effektivt⁵⁵.

⁵¹ Vetenskapsrådet 2015

⁵² Forsberg Ahlcrona (2023)

⁵³ Ibid.

⁵⁴ SOU 2020:67

⁵⁵ Skolinspektionen 2023

Det noteras också att låg pedagogisk kompetens bland vissa i personalen hindrar dem från att tillgodogöra sig och implementera ny kunskap i sitt dagliga arbete. Förskollärare och andra i ledande positioner påpekar att kompetensutvecklingsinsatserna inte alltid resulterar i högre kvalitet i den pedagogiska verksamheten, särskilt när det finns stora kunskapsglapp och behov av mer anpassade och relevanta utbildningsåtgärder för varje specifik förskola⁵⁶.

Språkfrämjande kompetensutveckling för medarbetare i förskolan

Statens skolverk har sedan hösten 2022 erbjudit olika språkfrämjande och kompetenshöjande insatser för förskolans medarbetare. Syftet med insatserna är att höja utbildningskvaliteten i förskolan genom att främja språkutvecklingen hos medarbetarna⁵⁷.

Sedan 2019 har arbetet med att höja personalens svenska språkkompetens i stadens kommunala förskolor pågått. Dessa utvecklas sedan dess kontinuerligt. Behoven varierar över staden och stadsdelarna har valt olika strategier för att organisera insatserna. Det inkluderar lokalt anpassade utbildningar samt samarbete med arbetsmarknadsförvaltningen, Svenska för invandrare (SFI) och Skolverkets språkfrämjande och kompetenshöjande insatser. Allt fler stadsdelsförvaltningar använder verksamhetsnära insatser som fokuserar på yrkessvenska, kombinerat med kollegialt arbetsplatslärande⁵⁸.

Sammanfattning

En central del av förskollärares kompetens är att kunna erbjuda barn en språklig exponering av hög kvalitet. Denna förmåga varierar mellan medarbetare och arbetslag i förskolan. Även den relationella och didaktiska förmågan kan skilja sig åt mellan och inom arbetsdag i förskolan. Detta påverkar barns möjligheter till utveckling och lärande. Det behövs insatser som utgår från medarbetarnas erfarenheter och kunskaper. I Stockholms stads förskolor har det sedan 2019 pågått insatser för att höja medarbetarens kompetens i svenska.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ <https://www.skolverket.se/skolutveckling/kurser-och-utbildningar/spraktraning-for-anstallda-i-valfarden/sprakframjande-kompetensutveckling-i-forskolan>

⁵⁸ Stockholms stad 2024

Slutsatser

I utredningen har dessa områden undersökts:

- Förskolans skolförberedande uppdrag
- Förskolans kompensatoriska roll
- Språk- och kunskapsutveckling
- Övergångar mellan förskola och skola

I alla ovan nämnda områden finns en tydlig koppling till medarbetares kompetens samt utbildningens och undervisningens utformning och innehåll. I övergångar mellan förskola och skola kan två delar utkristalliseras. En del handlar om att ge barnen ett bra avslut i förskolan och en bra start i förskolan. Den andra delen handlar om samverkan mellan professionerna i de olika skolformerna för att bidra till barnens fortsatta progression i sin språk- och kunskapsutveckling.

Majoriteten av femåringarna i Sverige, knappt 96%, är i dag inskrivna i förskolan⁵⁹. I Stockholms kommun är 95% av femåringarna inskrivna i förskolan⁶⁰. Även om inskrivningsgraden är lägre för barn med utrikesfödda föräldrar och barn i familjer med låg socioekonomisk status, når de insatser som genomförs inom ramen för förskola, en mycket stor andel av barnen i förskoleåldern.

Utifrån den utredning som gjorts finns stöd och argument för att genomföra ett pilotprojekt med syfte att förstärka det sista året på förskolan. En förskola av hög kvalitet har potential att bidra till skolframgång och verka kompenserande för barn i familjer med socioekonomiska utmaningar samt för barn med utrikesfödda föräldrar som lever i dessa områden.

Medarbetares kompetens

För att höja kvaliteten i undervisningen är personalens möjligheter till kontinuerlig kompetensutveckling avgörande. Det behövs insatser som bygger vidare på den kunskap som förskollärare har. Insatserna behöver också kunna överbrygga det kunskapsglapp som kan finnas i personalgrupper där det finns medarbetare med låg pedagogisk kompetens.

⁵⁹ Statistik över barn och personal i förskola hösten 2023 - Skolverket

⁶⁰ Stockholms stad 2024

Medarbetarnas språkkunskaper i svenska har stor betydelse för såväl barnens möjligheter att utveckla sitt språk som för möjligheten att genomföra, men också delta i att utveckla utbildningen och undervisningen på förskolan. Just det senare, att kunna engagera sig i och aktivt delta i utvecklingen av undervisningen har lyfts som mycket positivt bland deltagare i Skolverkets språksatsning i svenska för förskolepersonal, som genomförts i flera stadsdelar under 2022–2025.

Förskolans utbildning och undervisning

Det finns stora skillnader i elevers läsengagemang, läsförmåga och läsförståelse. Språk och lärande hänger nära samman. Att ha ett rikt språk som fungerar i olika sammanhang har stor betydelse för barns fortsatta utbildning. Genom frekvent och kvalitativ högläsning får barn möjlighet att möta nya ord och begrepp samt avancerade grammatiska konstruktioner som i sin tur är avgörande för att kunna tillgodogöra sig undervisningen i skolan. De barn som inte får med sig ett rikt språk från förskolan kommer oundvikligen att halka efter i skolan och gapet mellan de barn som har ett rikt språk och de som inte har det, ökad dessutom exponentiellt ju äldre barnet blir.

Samverkan i övergången mellan förskola och skola

Stockholms stads riktlinjer för övergångar mellan förskola och skola är inte implementerade fullt ut i alla stadsdelar. Det finns utmaningar i att samverkan i flera av stadsdelsnämndsområdena ska ske mellan många förskolor och skolor då barnen från en och samma förskola kan börja i många olika skolor.

Ett gemensamt pedagogiskt fokus i samverkan mellan förskola och skola kan stärka barns möjligheter till progression i utvecklingen. I Stockholms stad är det barns språkutveckling som ska vara i fokus i samverkan mellan skolformerna inför övergången mellan förskola och förskoleklass. Att ha ett gemensamt språk och en gemensam förståelse för varandras arbete lyfts som viktigt i samverkan mellan förskola och skola. Uppföljningen och systematiken i det språkutvecklande arbetet behöver utvecklas i stadens förskolor. Att detta utvecklas är avgörande för att kunna bedöma vilka arbetssätt som är framgångsrika i förskolan. För att motverka Fade out effects behöver grundskolan ta vid och upprätthålla samma nivå i stimulans och stöd som förskolan. Det blir då avgörande att förskolan kan

beskriva den undervisning och utbildning som barn fått ta del av och hur den bidragit till barns utveckling och lärande.

Rekommendationer

För att förstärka utbildning och undervisning under förskolans sista år kan flera olika insatser behöva prövas. Det sista året organiseras på olika sätt i stadens förskolor. Till stor del beror detta på att antalet femåringar varierar över tid. En modell för förstärkt förskola behöver därför ha ett innehåll som kan prövas i såväl förskolor med många som med få femåringar i grupperna.

Stadens reviderade riktlinjer för övergångar mellan förskola och skola är, sett till antalet läsår de funnits, nya. Det innebär att det finns behov av att fortsätta arbetet med att utveckla och implementera arbetet. Riktlinjerna gör gällande att det är grundläggande att de involverade verksamheterna får insyn i och förståelse för varandras uppdrag. Den föreslagna modellen för förstärkt förskola kan därmed med fördel fokusera på hur förskolans arbete med barns språk- och kunskapsutveckling kan beskrivas för att bidra till insyn och förståelse för uppdraget.

I det givna uppdraget är fokus på barns språk- och kunskapsutveckling. Eftersom läsning i många sammanhang lyfts som avgörande för barns och elevers språkutveckling är det oroande att det finns stora skillnader i elevers läsengagemang, läsförståelse och läsförmåga. Det finns därför goda incitament för att stärka förskolans arbete med högläsning.

Högläsning med mer dialog är en evidensbaserad metod. Ett projekt har genomförts i Sundbyberg med goda resultat. Resultaten visade att barnens ordförråd och berättarförmåga utvecklades efter interventionen. Systematiken i modellen kan också bidra till bättre uppföljning av det språkutvecklande arbetet på förskolan. Det kan leda till många positiva effekter både för det enskilda barnets möjligheter till progression i språkutvecklingen under förskoletiden, och till att förskolans medarbetare bättre kan beskriva det arbete som gjorts i förskolan. Detta kan ha betydelse i samverkan mellan förskola och skola och leda till att barnet får möjlighet att bygga vidare på sina förvärvade kunskaper och förmågor under sin fortsatta skolgång.

Modellen *Högläsning med mer dialog* kan bidra till utveckling inom det för uppdraget undersökta områdena. Detta genom att förskolans utbildning och undervisning förstärks och utvecklas samt att medarbetarna får möjlighet att utveckla sin kompetens. Metoden verka kompensatoriskt då det finns skillnader i barns exponering för läsning och högläsning. Förskolans skolförberedande uppdrag kan också stärkas när barnen genom högläsningen utvecklar sin berättarförmåga och sitt ordförråd.

Genom att använda en beprövad modell för att förstärka förskolans sista år kan resurser användas på ett effektivt sätt. Det finns en struktur att följa samt uppskattningar av kostnader utifrån det projekt som tidigare genomförts. Denna modell kan med fördel prövas i en pilot i några av Stockholms stads förskolor.

Följeforskning, som beskrivs nedan, ska också genomföras inom ramen för pilotprojektet.

Sammanfattningsvis rekommenderas följande:

- Att arbetet med att utveckla och implementera stadens riktlinjer för övergången mellan förskola och skola fortsätter.
- Att den evidensbaserad metoden *Högläsning med mer dialog* prövas i ett pilotprojekt som en del i att förstärka förskolans undervisning, med fokus på språk- och kunskapsutveckling, under förskolans sista år.

Följeforskning

Följeforskning är en typ av forskning som bedrivs parallellt med genomförandet av ett projekt eller en intervention, med syftet att kontinuerligt följa och analysera dess processer, resultat och effekter i realtid. Denna metod används ofta inom utbildnings- och utvecklingsprojekt för att säkerställa att implementeringen följer planen och för att identifiera eventuella avvikelser eller problem tidigt.

Centrala delar i följeforskning:

Kontinuerlig datainsamling. Följeforskare samlar in data regelbundet under projektets gång. Detta kan innebära att man använder en mängd olika metoder som observationer, intervjuer, enkäter och dokumentanalyser.

Löpande analys och feedback. Data analyseras kontinuerligt för att ge omedelbar feedback till projektledare och andra involverade

parter. Detta hjälper till att göra justeringar och förbättringar i realtid.

Flexibilitet och anpassning: Följeforskning är flexibel och kan anpassas efter förändringar i projektets förutsättningar och mål. Den är utformad för att vara responsiv och dynamisk.

Delaktighet och samverkan: Följeforskare arbetar ofta nära de som genomför projektet, vilket möjliggör en dialog mellan forskare och praktiker. Detta samarbete bidrar till att forskningen är praktiskt relevant och användbar.

Dokumentation av lärandeprocesser: Ett av målen med följeforskning är att dokumentera och analysera lärandeprocesser inom projektet. Detta kan ge insikter om vad som fungerar bra och vad som kan förbättras.

Kostnader utifrån föreslagna rekommendationer

Utredningen föreslår att arbetet med att utveckla och implementera stadens riktlinjer för övergången mellan förskola och skola fortsätter. Detta är ett arbete som pågår i staden och extra kostnader för fortsatt implementering och utveckling av arbetet beräknas inte innebära några extra kostnader för Förskolenämnden eller Stadsdelsnämnderna.

Förslaget om att genomföra ett pilotprojekt med den evidensbaserade metoden Högläsning med mer dialog innebär tillkommande kostnader. Kostnadsberäkningarna har utgått från de förutsättningar som skrivs fram i avhandlingen, *Exploring language skills and well-being in inclusive preschools. The impact of a dialogic reading intervention*⁶¹, samt Stockholms stads projektmodell *Lilla ratten*⁶² tillkommande kostnader i form av:

- lönekostnader för projektledare
- kostnader i samband med forskning
- vikarieersättning
- lönekostnader för specialpedagoger

Utredningens bedömning är att dessa kostnader kommer uppgå till 7,5 miljoner kronor fördelat under ht 2024 - ht 2026. Nedan finns en

⁶¹ Riad,R 2024

⁶² https://intranat.stockholm.se/organisation-och-styrning/utveckling-och-kvalitet/arbetsatt-och-metoder/arbeta-i-projekt/?f_id=192

översikt för hur kostnaderna skulle kunna fördelas under projektets genomförande:

Förutsättningar:	När	Kostnad	Inkl PF	
Projektledare	okt 24-dec 26	50 000	73 200	
Ytterligare person	jan 25-dec 26 + tim ht	50 000	73 200	
Två handledare/specialpedagoger	jan 25-jun 25	100 000	146 400	
Vikarieersättning	vt25-ht26	2 heldagar x 40	1500/dag	
Handledning	vt25-ht26	15 timmar x 40	1500/dag	
Kostnad under projektets gång				
År	År 2024	År 2025	År 2026	Totalt
Projektledare	219 600	878 400	878 400	1 976 400
Ytterligare person	54 900	878 400	878 400	1 811 700
Två handledare/specialpedagoger		1 756 800	1 756 800	3 513 600
Vikarieersättning		60 000	60 000	120 000
Handledning		60 000	60 000	120 000
Totalt per år	274 500	3 633 600	3 633 600	7 541 700

Referenser

Ackesjö, H., Persson, S. (2014) *Barns erfarenheter av sociala gemenskaper i övergångarna till och från förskoleklass*. Pedagogisk forskning i Sverige, 19(1): 5-30

Almqvist, L & Björck, E (2023) *Forte: Forskning i korthet Förskolans roll för att främja barns psykiska hälsa*. Stockholm: Brand Factory

Alatalo, T., Norling, M., Magnusson, M., Tjåru, S., Hjetland, H. N., & Hofslundsengen, H. (2023). Read-aloud and writing practices in Nordic preschools. *Scandinavian journal of educational research*. <https://doi.org/10.1080/00313831.2023.2175243>

Barnett, W. S. (2011). "Effectiveness of Early Educational Intervention." *Science*, 333(6045), 975-978. DOI: 10.1126/science.1204534.

Björk-Willén, P.(red.)(2018). *Svenska som andraspråk i förskolan*. Stockholm:Natur & Kultur

Björk-Willén . P (2022) *ifous fokuserar. Språkutvecklande förskola. En kunskapsöversikt om språkutvecklande arbete i förskola*. ifous rapportserie 2022:1

Børne- og undervisningsministeriet (Danmark)
<https://www.uvm.dk/dagtilbud/paedagogiske-redskaber-og-rammer/sprogvrdering-og-sprogstimulering>

Cummins.J(2017) *Flerspråkiga elever. Effektiv undervisning i en utmanande tid*. Stockholm: Natur & Kultur

Europeiska unionens råd (2019): Rådets rekommendation av den 22 maj 2019 om förskoleverksamhet och barnomsorg av hög kvalitet (2019/C 189/02).

Forsberg Ahlcrona, M (2023) *Språkets insida och utsida – Svenska som andraspråk i förskolan*. Stockholm:Liber

Gibbons. P (2018): *Stärk språket, stärk lärandet*. 5 uppl. Lund: Studentlitteratur

Heckman, J. J., Pinto, R., & Savelyev, P. A. (2013). "Understanding the Mechanisms Through Which an Influential Early Childhood Program Boosted Adult Outcomes." *American Economic Review*, 103(6), 2052-2086. DOI: 10.1257/aer.103.6.2052.

Holmlund H, Nyblom M,(2023) *Utbildning och social rörlighet*. IFAU Rapport 2023:13

Lipsey, M. W., Farran, D. C., & Durkin, K. (2018). "Effects of the Tennessee Prekindergarten Program on Children's Achievement and Behavior Through Third Grade." *Early Childhood Research Quarterly*, 45, 155-176. DOI: 10.1016/j.ecresq.2018.03.005.

Norling, M, Magnusson M (red.) (2019) *Att möta barns sociala språkmiljö i förskolan: flerdimensionella perspektiv*. Stockholm:Liber

Olvergård & Andersson Varga, P, *Vardagsspråk och Skolspråk*. (2017) Skolverket
<https://larportalen.skolverket.se>

Regjeringen (Norge)
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/evaluering-av-seksarsreformen/id2950959/>
www.regjeringen.no/contentassets/52d541c8fff94f3b84740a0e260c4597/no/pdfs/et-jevnere-utdanningslop.pdf

Riad, R (2024) *Exploring language skills and well-being in inclusive preschools – the impact of dialogic reading interventions*
Doctorial Thesis in Special Education at Stockholm University, Sweden

Skolforskningsinstituturer (2023) *Språkutveckling och soviainkludering. Att stödja barn med ett annat modersmål än svenka i förskola och förskoleklass*. Skolforsknings institutet

sammanfattar och kommenterar 2023:01. Solna:
Skolforskningsinstitutet. ISSN 2003-3664

Skolinspektionen, (2023) *Huvudmäns och rektorers arbetet för kvalitet i undervisning på förskolor i socioekonomiskt svagare områden.*

Skolverket Läroplan för förskola 1998

Skolverket, Läroplan för förskola 2018

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/artiklar-om-forskning/stora-vinster-for-barn-i-forskolor-med-hog-kvalitet;>

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/kurser-och-utbildningar/spraktraning-for-anstallda-i-valfarden/sprakframjande-kompetensutveckling-i-forskolan>

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/internationella-jamforande-studier-pa-utbildningsområdet/pisa-internationell-studie-om-15-aringars-kunskaper-i-matematik-naturvetenskap-och-lasforstaelse>

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/internationella-jamforande-studier-pa-utbildningsområdet/pirls-internationell-studie-om-lasformaga-hos-elever-i-arskurs-4>

SOU (2020:67) *Förskola för alla barn – för bättre språkutveckling i svenska.* Betänkande av Utredningen om fler barn i förskolan för bättre språkutveckling i svenska.

Stockholms Stad (2022) *Riktlinjer för övergångar mellan förskola, förskoleklass, skola och fritidshem i Stockholmsstad.* Beslutad i kommunfullmäktige 3 oktober 2022

Stockholms stad (2024) *Förskola i Stockholm 2023*

Sveriges kommuner och regioner (SKR)
<https://skr.se/skr/tjanster/rapporterochskrifter/publikationer/oppnaja-mforelserforskola2022.67796.html>

Undervisnings- och kulturministerier (Finland)
https://okm.fi/sv/-/mellanrapporten-om-forsoket-med-tvaarig-forskoleundervisning-har-publicerats?languageId=sv_SE
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164843/OKM_2023_19.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Utbildningsstyrelsen (Finland)

<https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/forsoket-med-tvaarig-forskoleundervisning>

<https://www.oph.fi/sv/statistik-och-publikationer/publikationer/grunderna-laroplanen-forsoket-med-tvaarig>

Vetenskapsrådet (2015) *En likvärdig förskola för alla barn: Innebörder och indikationer*

Åström, F (2023) *Everyday life in early childhood - Swedish and international approaches*, Jönköping University, Högskolan för lärande och kommunikation, HLK, CHILD. ORCID-id: 0000-0002-7553-4678

Bilaga

Ange stadsdelsförvaltning

- Bromma
- Enskede-Årsta-Vantör
- Farsta
- Hägersten-Älvsjö
- Hässelby-Vällingby
- Järva
- Kungsholmen
- Norra innerstaden
- Skarpnäck
- Skärholmen
- Södermalm

Ingår barn i din förskoleenhet i åldershomogena grupper under sitt sista förskoleår?

- ja, dagligen
- ja, regelbundet delar av veckan
- ja, en gång i veckan
- ja, regelbundet, men ej varje vecka
- ja, under vårterminen
- det ser olika ut på olika förskolor i enheten
- nej

Eventuell förtydligande kommentar:

Vilket innehåll är i fokus under det sista förskoleåret?

Fler svar är möjliga.

- Socialt och gruppstärkande innehåll
 - språk
 - matematik
 - naturvetenskap
 - musik, skapande
 - rörelse
 - annat, i så fall vad?
-

Får barnen i din enhet möjlighet att besöka en grundskola under sitt sista år på förskolan?

- ja, ge gärna exempel.
-

- nej

Kommer lärare från någon av skolorna i området och besöker förskolan under barnens sista år på förskolan?

- ja, ge gärna exempel.
-

- nej

Får barnen möjlighet att träffa barn som börjat i förskoleklass i någon av områdets grundskolor innan de själva börjar i skolan?

- ja, ge gärna exempel.
-

- nej

Pågår något specifikt utvecklingsprojekt i förskoleenheten som riktar sig till barn som går sitt sista år på förskolan?

ja, i så fall vad?

nej

Är det något du vill tillägga gällande barns sista år på förskolan?
